

ROBERTO BOLANJO

2666

I tom

Sa španskog preveo
Igor Marojević

■ Laguna ■

Naslov originala

Roberto Bolaño

2666

Copyright © The Estate of Roberto Bolaño, 2004

Copyright © EDITORIAL ANAGRAMA, S.A., 2004.

Copyright © 2011 za srpsko izdanje, LAGUNA

2666

SADRŽAJ

Predgovor: Štednja reči u obimnoj knjizi, Igor Marojević . . .	9
Kritičari	21
Amalfitano	217
Fejt.	303

ŠTEDNJA REČI U OBIMNOJ KNJIZI

Sredinom devedesetih godina prošlog veka, latinoamerička proza se konačno zasitila svojih najuticajnijih stilskih formacija, za koje se do tada činilo da će zauvek ostati na tronu dotične književnosti. U pitanju je pre svega magijski realizam, a zatim i borhesovska pseudodokumentarnost i kortasarovske eksperimentalne slagalice. Koliko je otpor nove latinoameričke proze prema starijoj bio jak, možda najplastičnije svedoči neorealistički termin skovan navodno u jednom *Mekdonaldsovom* restoranu u Santjagu: *Mekondo* (*McOndo*). Umesto Makonda, kao mesta iz romana *Sto godina samoće* Garsije Markesa i magijskorealističkog termina *par excellence*, antologijom kratkih priča *Mekondo*, koju su Alberto Fuget i Serhio Gomes priredili 1996, i istoimenim pokretom, ponuđen je fikcionalni topos oprečnog značenja. Mekondo je izmaštano poprište sveta *Mekdonaldsa* i *Mekintoša*, koje zadovoljava poriv novih hispanskih autora da traže opšti okvir za svoje narative u amerikanizovanom gradu: ambijentu oprečnom ruralnom podneblju u koji je smešten roman Garsije Markesa, ali i proza mnogih magijskih realista. Za razliku od takve književnosti, nova latinoamerička proza je ne samo građu nego i manir i jezik tražila u urbanoj stvarnosti, a ne više u mitu, pa čak ne toliko ni u samoj literaturi.

Koncept pisanja u novom duhu praktično je iste te 1996. godine počeo da gradi i Čileanac Roberto Bolanjo (1953–2003). Međutim, njegova „književnost osveženja“ znatno je manje jednosmerna od pripovedačkog koncepta autora što su se mogli prepoznati u koordinatama *Mekonda*. Zato su Bolanja neki autori vezani za taj, kao i za srodno buntovan pokret *Krek*, na kongresu latinoameričkih pisaca u Sevilji održanom nekoliko nedelja pre njegove smrti jednodušno priznali za poetičkog lidera. U pitanju su Rodrigo Fresan, Edmundo Pas Soldan, Horhe Franko, Santjago Gamboa, Mario Mendosa, i Horhe Volpi – tačno polovina učesnika seviljske konferencije, u koje je spadao i Bolanjo. Pošto su u pitanju vrlo poznati i uticajni savremeni pisci, znači da se baš Bolanju duguje zahvalnost za svrgavanje magijskog realizma i drugih, s vremenom prevaziđenih načina pripovedanja sa trona latinoameričkih književnosti.

Iako znatno stvarnosniji od proze magijskih realista, njegovi narativi ni izbliza nisu toliko nadahnuti američkim neorealizmom koliko književnost Rodriga Fresana ili samog Alberta Fugeta, pa verovatno ni najtalentovanijeg od takvih autora, Horhea Franka.* Dok su takvi pisci obrtanjem paradigme ka stvarnosnom umesto magijskom i univerzalnom umesto lokalnom, pomalo razdraženo reagovali na egzotičnu sliku u koju svet kao da je hteo da strpa svu latinoameričku književnost, još Bolanjova rana prozna dela kao da su pre svega reakcija na sve ono što ima da ponudi sam taj Novi svet. Još u romanima *Nacistička literatura u obe Amerike* i *Udaljena zvezda* (oba iz 1996) ili knjizi priča *Telefonski pozivi* (1997),**

* Na srpskom je objavljen njegov roman *Rosario Makaze* (*Laguna*, 2009, prevod Ljiljana Popović-Anđić).

** Neke od pomenutih knjiga na srpski je preveo ovaj autor: lični izbor Bolanjovih priča *Isprave za ples* (*Svetovi*, Novi Sad 2002) i *Udaljena zvezda* (*Svetovi*, 2004). Kasnije je, unutar ove edicije, preveo i uredio roman istog autora *Čile noću*, objavljen 2008. To su, do sada, jedini prevodi Roberta Bolanja na srpski jezik.

Čileanca kao da su ključno zanimale konsekvence neverovatne činjenice da je u poslednjih nekoliko decenija u javni promet pušteno više informacija nego u ostatku trajanja čovečanstva. Baviti se takvom stvarnošću u praksi znači: insistirati na njenim začudnim aspektima, gde se geslo *anything goes* svakojako izobličava, a tehnologija i varijacije PR pogleda na svet dopiru i do najzabačenijih zaselaka. Iz toga proističu razne nekontrolisane mešavine kulturno-ekonomskih modela i svakidašnjica u kakvoj je paradoks krajnje redovna pojava. Na taj način, ali i neodustajanjem od svakidašnjih paradoksa unutar onog domaćeg i od oslanjanja na Biblioteku, Bolanjo je stvorio posebnu vrstu neorealizma, neuporedivo složeniju od proze mekondovaca i krekovaca, koja favorizuje samo jedan tip stvarnosti i samo jedan pripovedni postupak. Na kraju krajeva, kao da Bolanjova proza, koja opšti okvir nalazi i u Latinskoj Americi, i SAD, i Španiji, a izraz u smelom kombinovanju vrlo različitih pripovednih modela, takođe oslikava mešavine na kakve je u svom kratkom životu bio prinuđen čileanski autor.

Sa petnaest godina Roberto Bolanjo se preselio u Meksiko iz rodnog Čilea, u kojem je živeo u više gradova. Posle višemesečnog putovanja raznim prevoznim sredstvima po skoro celoj Latinskoj Americi, kao dvadesetogodišnjak se vratio u Čile kako bi učestvovalao u procesu socijalističkih reformi pod vođstvom tadašnjeg predsednika Salvadora Aljendea. Prišao je grupi trockista, ali usledio je desničarski državni udar sa mnogo likvidiranih i još više pohapšenih, uključujući i Bolanja. Oslobođen je posle desetak dana, zahvaljujući bivšem školskom drugu koji je bio zatvorski stražar. Potom se Čileanac vraća u Meksiko, gde s pesnikom Mariom Santjagom Papaskijarom osniva pesnički pokret infrarealizam, iliti utrobni realizam. Tematska posledica tog iskustva jeste jedan od njegovih najreprezentativnijih romana: *Divlji detektivi* (1998), za koji će dobiti najprestižniju nagradu za književnost na španskom jeziku, „Romulo Galjegos“. Neko vreme Bolanjo je proveo i u Salvadoru,

gde je izložen novim spoznajama brutalnosti. Sprijateljio se s levičarskim pesnikom Rokeom Daltonom i s njegovim ubicama.

Krajem sedamdesetih Roberto je napustio Latinsku Ameriku i otišao u Kataloniju, gde je živeo do smrti. Ni ta njegova prostorna „baza“ nije bila baza bez navodnika: radeći poslove tipa portir, čistač, čuvar, perač i uporedo pišući, selio se po različitim mestima najrazvijenije španske autonomne oblasti, pri čemu je dospavao i do Francuske. Po vokaciji bio je pesnik a da bi prestao da se bavi nižim poslovima, počeo je da piše romane. Za sedam godina, od 1996. do 2003, objavio je preko deset prozinskih knjiga. I različita mesta bitna za njegov život, i vrlo različiti stilovi – uključujući i poeziju u prozi – obojili su sve Bolanjove narative. Tako je i u poslednjem, a po značaju možda i prvom njegovom delu: *2666*.

Nije slučajno to što u svom poslednjem romanu Bolanjo fikcionalizuje pre svega Meksiko. Ali ovu državu on je tematski izabrao ne samo zato što se u njoj praktično začeo kao autor nego i pošto ona svakidašnju mešavinu najraznolikijih svetova oslikava mnogo potpunije nego što bi to bio slučaj sa SAD, ili Španijom i drugim evropskim zemljama kada bi im u *2666* bilo dato više prostora. (Oko tih toposa se odvija, tek da ne uzmanjka geografskih mešavina, takođe dobar deo romana). Meksiko Siti i Santa Teresa prikazani su kao idealna pribežišta za one koji žele potpunu anonimnost i, u isti mah, kao izvor agresivnog kolektivismu i patološkog solipsizma; kao intelektualni centri u kojima podmladak duhovne elite ne može – ili neće – da izbegne tesan dodir sa ljudima s one strane zakona; kao amerikanizovana mesta u kojima baš najamerikanizovaniji pojedinci doživljavaju sebe kao presudne branioc lokalnog kolorita; kao tesan saživot Prvog i Trećeg sveta koji se simbolički najpotpunije oslikava u prisustvu brojnih američko-meksičkih fabrika na crno, koje regrutuju najveći broj žrtava od dve stotine žena koje su od 1993. ubijene u Santa Teresi. Tek u središnjem delu petoknjžja, *Fejt*, postaje jasno da je rečeni neražrešeni serijski zločin zapravo tema romana. Dotična metropola

pojavljuje se tek na završnim stranicama prvog dela, naslovljenog *Kritičari*: Liz Norton, Manuel Espinosa i Žan-Klod Peletje nađu se u Santa Teresi u potrazi za autorom knjiga koje su predmet njihovih teoretskih istraživanja, nestalim nemačkim piscem Benom fon Arčiboldijem. Ubistvo preko dve stotine žena pominje se na tim stranicama tek usputno. Ono zaprema više prostora u drugom delu *2666*, a još više u trećem, da bi mu tek u četvrtom bila posvećena puna pažnja. Taj deo, *Zločini*, i završni, *Arčiboldi*, ostali su izvan ovog toma.

Izdavačko variranje formi u kojima će biti objavljivana ova knjiga započeli su, praktično, Bolanjovi naslednici ne poštujući autorovu volju da *2666* bude objavljen u pet zasebnih tomova. Tačnije, oni su na kraju tako i objavljeni, ali prva verzija ispala je integralna zahvaljujući upravo odluci naslednika. (Na svoj značaj oni su ukazali i odlukom da potpišu praktično uvodni tekst tog izdanja.) Srpski prevod objavljuje se u dva toma između ostalog i zato što su prva tri njena činioca jedan kratak roman i dve novele, a poslednja dva obimni romani. Možda je još važniji razlog to što su prva tri dela tekstološki znatno dovršenija od poslednja dva, čiju je završnu ruku presekla najneumljivija kosačica: smrt. U potonja dva romana u originalu se čak može pronaći poneka nenamerna materijalna greška, i u tom smislu smo bili slobodni da načinimo minimalne neutralizujuće korekcije. Naravno, četvrti i peti segment petoknjžja ostaju čitaocima zainteresovanim da prouče Bolanjov proces pisanja – poređenjem završenijih i manje završenih delova romana može se naslutiti koji se elementi nezavršenog teksta ne bi našli u njegovoj konačnoj verziji – ali i svim ljubiteljima saspensa, ili pre svega njima. Takva napetost se u završnim prozama *2666* ogleda pre svega u raspletu enigme odnosa pisca Arčiboldija i potencijalnog ubice bar dela od dve stotine žena u meksičkoj državi Sonora, Klause Hasa. Potonji tvrdi da je nevin a serija ubistava se nastavlja i nakon što on dospeva u zatvor, što ga u isti mah čini mogućim dželatom i mogućom žrtvom.

Dvojnost je uspostavljena i na nivou odnosa ova dva lika. Iako su Beno fon Arčiboldi i Klaus Has naizgled sasvim različiti, sem zajedničke krvi vezuje ih bar još nekoliko kopči. Obojica žive skrovito od očiju gotovo stopostotne većine, jedan u anonimnosti a drugi u zatvoru, ali je njihov opus – zbir knjiga, odnosno zbir ubistava – izložen javnosti preko medija i raznih stručnih posrednika: kritičara, odnosno stražara. (Spona zločina i umetnosti i, na kraju krajeva, zločin ili makar šurovanje sa zločinom kao performans opisani su i u *Nacističkoj literaturi u obe Amerike, Udaljenoj zvezdi, pa i Čileu noću.*) I pisanje proze kakva je Arčiboldijeva i masovno ubijanje žena znače stvaranje paralelnog sveta u kojem je vrednosni sistem znatno drugačiji u odnosu na zvanični. I Arčiboldi i Has čekaju na konačni sud: odluku žirija Nobelovog komiteta za književnost, odnosno santatereskijh sudija. Na kraju krajeva, obojica su poreklom Nemci: pripadnici nacije koja je izgovorila mnoge ključne reči iz filozofije, umetnosti i humanizma, ali i počinila najveći masovni zločin u dvadesetom veku.

Međutim, impliciranje sličnosti između ova dva naizgled oprečna lika samo je jedna od dvojnosti, osnove svih mešavina i paradoksa, koju nudi 2666. Kao i u svakom Bolanjevom delu, eklektičnost se pre svega postiže spajanjem naizgled nespojivih načina pripovedanja.

Uvodni deo petoknjižja možda bi se mogao nazvati kritičarskim saspens štivom. Iako su Engleskinja Liz Norton, Španac Espinosa, Francuz Peletje i Italijan Pjero Morini profesionalni čitaoci nemačke književnosti, među njima se razvija i odvija mnogo toga što i među tipskim likovima kakvog napetog romana: ljubavni trougao sa srećnim i neočekivanim ishodom, mnoštvo obrta uopšte i proces potrage za nestalim junakom. Zatim, Espinosa i Peletje se i sami odlučuju na krivično delo sa gotovo pogubnim ishodom... Bolanjo je i inače bio redak majstor da od literata kao životno nezanimljivih učini prozno krajnje zanimljive likove, ali to nije svojstvo koje ga presudno čini najuticajnijim latinoameričkim autorom s kraja dvadesetog i početka dvadeset prvog veka. Pre svega pleni način na

koji je dozirao sasvim različite obrasce pripovedanja. O mogućnosti da se ljubavni problemi opišu mešavinom erotskog i akademskog jezika najbolje svedoči ovaj odlomak: „Ponekad je mislila da je Peletje iskusniji ljubavnik. Ponekad je mislila da je to Espinosa. Ako se problem osmotri spolja, recimo iz striktno akademskog okruženja, moglo bi se reći da je Peletje imao više bibliografskih jedinica nego Espinosa, kojem je u tim terminima pripisivala više instinkt nego intelekt, i koji je imao taj nedostatak da je Španac, naime da pripada kulturi koja često brka erotiku sa eshatologijom i pornografiju sa koprofagijom, a ta greška, odnosno nedostatak, opažala se u mentalnoj biblioteci Espinose, koji je prvi put čitao markiza De Sada samo da bi oponirao (i prešao u protivnapad) tekstu u kojem je Pol nalazio veze između Sadove *Justine* i njegove *Filozofije u budoaru* i jednog romana koji je Arčiboldi objavio pedesetih.“ (*Kritičari*)

Neorealistički milje sva tri prva dela romana 2666 relativno često se smenjuje mikroesejima o Biblioteci i opisivanjem snova – što je neuobičajeno za maltene svaki stvarnosni okvir – a paralelno se sve više govori o serijskim zločinima, tom rekvizitu detektivskog i horor žanra. Prvi i posebno treći deo, *Fejt*, upućuju na oblasti kojima se Biblioteka proširila za izvore masovne kulture. „Izumom“ filma u priči, njegovim umetnutim prepričavanjem, glavni tok radnje produbljuje se raznim aluzijama a ona se, bar spolja, relaksira. Još od narativa o Đoani Silvestri (porno-glumica Moana Poci) te izvrsne pripovesti *Prefiguracija Lala Kurve* iz zbirke priča *Kurve ubice*, Bolanjo je pokazao da ume da učini možda najopušteniji odeljak filmske industrije, porno-film, proznom predmetom s punom težinom. Obrnuto ispraznosti većine takvih filmova jeste bavljenje smrću, što se u 2666 izvanredno pokazuje kroz sliku čiji su junaci jedna žena i trojica muškaraca: „I tada je žena počela stvarno da svršava. Taj orgazam nije bio predviđen a najmanje ga je očekivala ona. Njeni pokreti su se ubrzali i samo je telesna masa tipova sprečavala da budu još brži (...) Na trenutak je delovalo da

se ona sva sjaji, njene slepoočnice su bleštale a brada, zaklonjena ramenom jednog tipa, svetlucala, dok su joj zubi postali natprirodno beli. Onda je izgledalo da će se ženina koža odvojiti od kostiju i pasti na pod tog nepoznatog bordela ili se istopiti u vazduhu, ostavljajući samo skelet bez očiju i usana, lobanju koja odjednom počinje da se svemu smeje.“ (*Fejt*)

Ovo je tek sićušan primer za Bolanjove *namerne* poetičke mešavine, spisateljski najadekvatniji mogući odgovor na *nekontrolisane* mešavine kao možda glavnu osobinu savremene civilizacije. Ono što od tematsko-žanrovskih smesa čini njegov stil osobenim jeste neviđena pripovedna ekonomija. Ona se ogleda u umeću čileanskog pisca da u pravom trenutku prekine jednu vrstu govora, na primer neorealističkog, i nađe dovoljno neutralne reči za brz prelaz na oprečan stil, na primer na prepričavanje sna koje pak može da bude bajkoliko, ali i blisko žanru strave i užasa. Osim ovakvog spoljnog koncipiranja pripovedne ekonomije, uvek je prisutno i organsko: često esejizovanje o pročitano opravdano je profesijom gotovo svih glavnih likova; ni intenzivni snovi, pa ni psihoza što vodi masovnom zločinu nisu neočekivana reakcija na svet pun sve raznolikije ponude u kojoj se lako gubi vrednosni sistem. Zato mešanje svih ovih postupaka i tema na malom prostoru, ali isto tako i na prostoru romana od oko hiljadu stranica, deluje prirodno, „sliveno“, bez trzaja. Čini se da upravo štednja reči prilikom prelaza iz jednog načina pripovedanja na drugi i sasvim drugačiji, i čini Bolanjovo pisanje o svakidašnjim posledicama izrazitih i nekontrolisanih kulturno-ekonomskih mešavina tako značajnim i originalnim.

Igor Marojević

Za Aleksandru Bolanjo i Lautara Bolanja

Oaza užasa sred
pustinje dosade.

ŠARL BODLER

KRITIČARI

Žan-Klod Peletje je prvi put čitao Bena fon Arčiboldija kao devetnaestogodišnjak, za Božić 1980. u Parizu, gde je pohađao univerzitetske časove iz nemačke književnosti. Dotična knjiga bila je *D'Arsonval*. Mladi Peletje nije znao da je taj roman deo trilogije (sačinjene iz *Vrta*, knjige o engleskoj temi, *Kožne maske*, o poljskoj temi, kao što je *D'Arsonval* bio, očigledno, pisan o francuskoj temi), ali to neznanje ili praznina ili bibliografska zapuštenost koji su se mogli pripisati isključivo njegovoj mladosti ni za jotu mu nisu smanjili zanesenost i divljenje koje je roman uzrokovao.

Tog dana (ili kasnih večernjih sati kada je završio prvo čitanje) pretvorio se u pregornog arčiboldijanca i otpočelo je njegovo hodočašće u potrazi za većim brojem dela rečenog autora. Nije to bio lagan zadatak. Obezbediti, makar u Parizu, dela Bena fon Arčiboldija osamdesetih godina XX veka ni na koji način nije bio posao bez raznih poteškoća. U biblioteci odseka za nemačku književnost na njegovom univerzitetu nije bilo gotovo ničeg o Arčiboldiju. Njegovi profesori nisu čuli za njega. Jedan mu je rekao da mu Nemčevo ime možda zvuči poznato. Peletje je kroz deset minuta ustanovio s besom (sa gađenjem) da je ono što je profesoru zvučalo poznato bilo ime italijanskog slikara, prema kome se, s druge strane, njegovo neznanje takođe širilo u olimpijskim srazmerama.

Pisao je izdavačkoj kući u Hamburgu koja je objavila *D'Arsonval* i nije dobio odgovor. Obišao je, isto tako, retke nemačke knjižare koje su se mogle naći u Parizu. Arčiboldijevo ime pojavilo se u

jednom rečniku nemačke literature i u nekom belgijskom časopisu posvećenom pruskoj književnosti, nikada nije saznao da li iz šale ili ozbiljno. Godine 1981. putovao je s trojicom drugova sa studija kroz Bavarsku i tamo, u maloj minhenskoj knjižari u Foralmštraseu, našao još dve knjige, tanko izdanje što nije imalo ni stotinu stranica, naslovljeno *Micijevo blago*, i pominjani *Vrt*, roman o engleskoj temi.

Čitanje ove dve knjige učvrstilo je njegovo mišljenje o Arčiboldiju. Godine 1983, kada je imao dvadeset dve godine, otpočeo je sa zadatkom da prevede *D'Arsonval*. To je učinio na svoju ruku. U to vreme nije bilo nijednog francuskog izdavača zainteresovanog da objavi tog Nemca neobičnog imena. Peletje je počeo da ga prevodi u osnovi zato što mu se sviđao, jer je bio srećan dok je to činio, mada je mislio i da ponudi prevod, kojem bi prethodila studija o Arčiboldijevom stvaralaštvu, i kao tezu i, ko zna, prvi stepen budućeg doktorata.

Konačnu verziju prevoda završio je 1984. godine i jedna pariska izdavačka kuća, nakon nekoliko kolebljivih i protivrečnih čitanja, prihvatila ga je i objavila Arčiboldija, čiji je roman, inače predviđen da ne premaši tiraž od hiljadu prodatih primeraka, nakon nekoliko kontradiktornih, pozitivnih, čak i preterano pozitivnih prikaza iscrpao tiraž od tri hiljade primeraka otvarajući vrata drugom, i trećem, i četvrtom izdanju.

U to vreme Peletje već beše pročitao petnaest knjiga nemačkog autora i preveo tri, i bio je smatran, gotovo jednodušno, najvećim stručnjakom za Bena fon Arčiboldija uzduž i popreko čitave Francuske.

Tada je Peletje mogao da se seti dana kada je prvi put pročitao Arčiboldija i video sebe, mladog i siromašnog, kako u jednoj *chambre de bonne* deli umivaonik sa još petnaest stanara mansarde, i sere u užasnom kupatilu koje nije bilo kupatilo nego pre

klozet ili septička jama, a takođe ga je delio sa petnaest žitelja mansarde. Neki od njih su se vraćali u svoju provinciju ne završivši studije, ili su se selili u nešto udobnija mesta u samom Parizu, dok bi neki, ne mnogo njih, ostali onde da vegetiraju ili da polako umiru od gađenja.

Kao što smo rekli, video je sebe, asketu nagnutog nad nemačkim rečnicima, osvetljenog slabom sijalicom, mršavog i zažarenog, kao da je sav bio volja od mesa, kostiju i mišića, bez grama sala, sebe fanatičnog i rešenog da dospe do dobre luke, što je na kraju krajeva bila prilično uobičajena slika studenta u glavnom gradu, mada je na njega delovala kao droga, droga koja ga je rasplakala i otvorila mu, kako je rekao jedan holandski kič pesnik iz XIX veka, brane osećanja i nečeg što je na prvi pogled delovalo kao samosažaljenje, ali to nije bilo (šta je bilo onda? verovatno gnev), i koja ga je naterala na duboko promišljanje – a ono se nije sastojalo od reči, nego od bolnih slika – mladosti i učenja, i koja je posle duge i možda straćene noći osnažila u njemu dva zaključka: prvo, gotovo je sa dotadašnjim načinom života; drugo, pred njim se otvara briljantna karijera a kako ona ne bi gubila sjaj, on mora da očuva volju kao jedino sećanje na tu mansardu. Zadatak koji je postavio sebi nije mu se učinio težak.

Žan-Klod Peletje je rođen 1961. a već 1986. bio je stalni profesor na katedri germanistike u Parizu. Pjero Mocini je rođen 1956, u selu u okolini Napulja, i mada je Bena fon Arčiboldija prvi put čitao 1976, dakle četiri godine pre nego Peletje, prvi roman nemačkog autora, *Bifurkaria bifurkata*, neće prevesti pre 1988. Najpreciznije bi bilo reći da Arčiboldijev prvenac u italijanskim knjižarama gotovo niko nije ni primetio.

Treba napomenuti da je prijem na koji su Arčiboldijeva dela naišla u Italiji bio prilično različit u odnosu na njegovu recepciju u Francuskoj. U stvari, Morini nije bio prvi prevodilac nemačkog

pisca na italijanski jezik. Štaviše, prvi Arčiboldijev roman koji je Moriniju pao šaka bio je prevod *Kožne maske* koji je za Einaudi 1969. godine uradio izvesni Kolosimo. Posle *Kožne maske* u Italiji su objavljene *Evropske reke* (1971), *Nasleđe* (1973) i *Savršenstvo železničkih pruga* (1975) a pre svih ovih knjiga, jedna rimska izdavačka kuća je objavila izbor pripovesti *Na dnu* (1964) u kojem priča o ratu nije nedostajalo. Stoga se nije moglo reći da je u Italiji Arčiboldi bio potpuno nepoznat, iako se ne bi moglo reći ni da su u toj zemlji njegova dela imala velikog uspeha, niti osrednjeg uspeha ili kakvog-takvog uspeha, već ponajpre nikakvog uspeha. Njegove knjige su starile po najzardalijim policama knjižara ili su bile izbacivane iz kataloga ili zaboravljane u podrumima izdavačkih kuća pre nego što bi otišle na giljotinu.

Naravno da Morinija nisu pokolebali slabi izgledi Arčiboldijevog opusa kod italijanske čitalačke publike. Nakon što je preveo roman *Bifurkaria bifurkata*, po jednom časopisu iz Milana i Palerma poslao je dve studije o Arčiboldiju, jednu o *Savršenstvu železničkih pruga*, a drugu o brojnim razotkrivanjima svesti i savesti u *Letei*, romanu naizgled erotskog sadržaja, kao i u *Bicijusu*. Taj roman od manje od stotinu stranica na neki način bio je sličan *Micijevom blagu*, a našao ga je Peletje, u jednoj staroj minhenskoj knjižari, i njegov sadržaj se vrteo oko života Alberta Bicijusa, pastora iz Licelfliha, mesta u bernskom kantonu, autora molitvenika i autora pod pseudonimom Jeremija Gothelf. Oba eseja su publikovana i rečitost ili zavodljivost koju je pokazao Morini predstavljajući Arčiboldijevu figuru skršila je sve prepreke, te je 1992. svetlost dana u Italiji ugledao novi prevod Pjera Morinija, ovaj put njegov prevod *Svetog Tome*. U to vreme on je držao predavanja o nemačkoj književnosti na torinskom univerzitetu, a lekari su već bili otkrili da ima multiplu sklerozu i već je bio pretrpeo spektakularan i neobičan udes koji ga je zauvek vezao za invalidska kolica.

* * *

Manuel Espinosa je do Arčiboldija došao sasvim drugačijim stazama. Mlađi od Morinija i Peletjea, Espinosa nije studirao, bar ne u prve dve godine svog bavljenja na univerzitetu, nemačku filologiju, nego špansku. Tako je bilo, između ostalih žalosnih razloga, zato što je Espinosa sanjao da postane pisac. Od nemačke književnosti poznao je samo (i to loše) rad triju klasika; Helderlina, jer je kao šesnaestogodišnjak verovao da je njegova sudbina vezana za poeziju i proždirdao sve pesničke knjige koje je mogao da nabavi, Getea, jer mu je u poslednjem razredu srednje škole neki šaljivi profesor preporučio da pročita *Vertera*, u kome će pronaći srodnu dušu, i Šilera, od koga je pročitao jedan dramski komad. Kasnije će često čitati jednog modernog autora – Jingera, i to najpre zbog simbioze, budući da su madridski pisci kojima se divio i koje je, u suštini, iz dna duše mrzeo, neprestano pričali o Jingeru. Tako da se može reći da je Espinosa poznao rad samo jednog nemačkog autora, a taj autor bio je Jinger. U početku mu se njegovo delo činilo veličanstveno, a pošto je većina njegovih knjiga bila prevedena na španski, Espinosa ih je bez problema nabavio i pročitao. Voleo bi da to nije bilo toliko lako. S druge strane, među ljudima koje je često viđao nisu bili samo Jingerovi poklonici nego i njegovi prevodioci, što se Espinose nije baš mnogo ticalo, budući da sjaj koji je njega privlačio nije imao veze s prevodenjem nego sa pisanjem.

Prolazak meseci i godina, obično tih i surov, doneo mu je nesreće koje su ga navele da promeni mišljenje. Na primer, brzo je otkrio da grupa jingerovaca nije toliko jingerovska koliko mu se isprva činilo i da se ukus čitave te književne grupe menja s godišnjim dobima. Ako su s jeseni oni bili jingerovci, u zimu su se naprasno pretvarali u barohijance, a sa proleća u ortegijance,* dok bi na leto čak napuštali bar u kojem su se okupljali da bi izašli na ulicu i recitovali bukoličke stihove u čast Kamilija Hosea Sele, što

* Poklonici španskog pisca Pija Barohe i španskog filozofa Hosea Ortege i Gaseta. (Prim. prev.)

bi mladi Espinosa, u suštini patriota, bezrezervno prihvatio da je na tim manifestacijama bilo više žovijalnosti i karnevalskog duha, ali ni na koji način nije mogao da ih uzima za ozbiljno kao što su to činili kopilanski jingerijanci.

Teže od toga mu je palo kada je otkrio mišljenje grupe o njegovim esejima. Bilo je to toliko negativno mišljenje da se tokom jedne besane noći, na primer, ozbiljno zapitao da li mu ti ljudi poručuju između redova da ide, da prestane da ih uznemirava, da se više ne vraća.

Najteže mu je ipak bilo kada se Jinger lično pojavio u Madridu a grupa jingerovaca mu organizovala posetu Eskorijalu. Kada je Espinosa poželeo da se, u ma kojoj ulozi, pridruži ekspediciji, ta počast bila mu je uskraćena, kao da su lažni jingerovci smatrali da nije zaslužio da bude u Nemčevom obezbeđenju, ili kao da su se plašili da bi ih on, Espinosa, mogao dovesti u neprijatnu situaciju nekim mladalačko glupavim iskazom, mada je zvanično obrazloženje (možda izrečeno sa izvesnom milosrdnošću) bilo da on ne zna nemački, za razliku od svih onih koji će ići na piknik sa Jingerom.

Tako je završena Espinosina priča s jingerovcima. I tu su se začele samoća i kiša (ili nevreme) zadataka koji su se često ispostavljali kao protivrečni ili nemogući. Večeri nisu bile udobne a još manje prijatne, ali Espinosa je otkrio dve stvari koje će mu, prvih dana, biti od velike pomoći: da nikada neće postati pripovedač i da je, na svoj način, hrabar mladić.

Otkrio je i da je, iako mlad, pun surevnjivosti koja ume da se zagnoji, i da bi mu bio mačji kašalj da ubije nekoga, koga bilo, samo da bi lakše podneo samoću i madridsku kišu i zimu, ali je odlučio da potonje otkriće ostavi u tmini i da se usredsredi na prihvatanje nemogućnosti da ikada bude pisac i da izvuče svu korist ovoga sveta iz svoje tek iskopane hrabrosti. Dakle, nastavio je da studira špansku filologiju, ali je u isto vreme upisao i nemačku filologiju. Spavao

je četiri-pet časova dnevno a u ostatku dana je učio. Pre nego što je završio nemačku filologiju, napisao je esej od dvadeset stranica posvećen vezi između Vertera i muzike, i objavio ga u jednom madridskom književnom časopisu i u jednom univerzitetskom časopisu u Getingenu. Kao dvadesetpetogodišnjak diplomirao je na oba odseka. Godine 1990. završio je doktorat iz nemačke književnosti radom o Benu fon Arčiboldiju, koji će jedna izdavačka kuća iz Barselone objaviti godinu dana kasnije. Njegovo vladanje tim jezikom bilo je ako ne odlično, ono svakako više nego korektno. Govorio je i engleski i francuski. Kao i Morini i Peletje, imao je dobar posao i pristojne prihode i bio poštovan (koliko je to već bilo moguće) kako od studenata tako i od svojih kolega. Nikada nije preveo Arčiboldija, niti bilo kog drugog nemačkog autora.

Osim ljubavi prema Arčiboldiju, Morini, Peletje i Espinosa imali su još jedan zajednički imenitelj. Sva trojica su imala čeličnu volju. Zapravo, još nešto im je bilo zajedničko, ali o tome ćemo kasnije.

Nasuprot njima, Liz Norton nije bila ono što bismo nazvali osobom punom volje, naime nije pravila planove na srednji ili dug rok niti je ulagala svu svoju energiju u njihovo ostvarivanje. Nedo-stajali su joj atributi volje. Kada bi trpela bol, to bi se odmah videlo, a kada bi bila srećna, to bi postajalo zarazno. Bila je nesposobna da jasno odredi cilj i da održi kontinuitet u akciji koja bi je vodila postizanju tog cilja. Što se ostalog tiče, ni za jednim ciljem nije dovoljno žudela ili maštala da bi svim snagama stala iza odluke da ga postigne. Izraz „postići cilj“ primenjen na nešto lično činio joj se kao varka puna niskosti. Sintagmi „postići cilj“ suprotstavljala je reč „živeti“ i, u retkim prilikama, reč „sreća“. Ukoliko se volja dovede u vezu sa izvesnim socijalnim iziskivanjem, kako je verovao Vilijam Džejms, te je stoga lakše otići u rat nego ostaviti duvan, za Liz Norton bi se moglo reći da je bila žena kojoj je lakše da ostavi duvan nego da ode u rat.

Neko joj je jednom na univerzitetu citirao te reči. Mnogo su joj se svidеле, ali ipak nisu bile dovoljan razlog da ona počne da čita Vilijama Džejmsa, koga nije čitala ni pre toga, ni tada, niti ikada. Za nju je čitanje bilo neposredno povezano sa zadovoljstvom a ne sa spoznajom ili sa enigmama ili verbalnim konstrukcijama i lavirintima, što je bio potpuno drugačiji stav od onog koji su gajili Morini, Espinosa i Peletje.

Njeno otkrivanje Arčiboldija bilo je manje traumatično i poetično od njihovog. Kada je 1988. kao dvadesetogodišnjakinja provela tri meseca u Berlinu, jedan prijatelj Nemač joj je pozajmio roman autora za koga nikada nije čula. Njegovo ime ju je začudilo i prijatelja je pitala: „Kako je moguće da postoji nemački pisac koji ima italijansko prezime a još mu prethodi ono *fon* koje ukazuje na izvesnu pripadnost plemstvu?“ Prijatelj Nemač nije znao šta da joj odgovori. Posredi je verovatno pseudonim, rekao joj je. I, kako bi uvećao njenu početnu začuđenost, dodao je da u Nemačkoj muška imena koja se završavaju vokalom nisu česta. Takva ženska imena jesu. Ali takva muška imena svakako nisu. Roman je bio *Slepica* i dopao joj se, ali ne toliko da bi otrčala u knjižaru i kupila ostale knjige Bena fon Arčiboldija.

Pet meseci kasnije, kada se vratila u Englesku, Liz Norton je poštom primila poklon svog prijatelja Nemca. Radilo se, kao što je lako predvideti, o još jednom Arčiboldijevom romanu. Pročitala ga je, dopao joj se, potražila je u biblioteci svog koledža još knjiga nemačkog pisca italijanskog prezimena i pronašla je sve; jednu je već bila pročitala u Berlinu, druga je bila *Bicijus*. Radi čitanja potonjeg već jeste potrčala. U četvrtastom dvorištu je padala kiša, četvrtasto nebo je ličilo na grimasu robota ili boga napravljenog po ljudskom obličju, kose kapljice kiše su kliznule niz travu parka, ali bi isto bilo da su kliznule uz travu, potom su se kose (kapljice) pretvarale u okrugle (kapljice) koje je gutala zemlja na kojoj se držala

trava, trava i zemlja su delovale kao da razgovaraju, zapravo ne kao da razgovaraju nego kao da diskutuju, i njihove nerazumljive reči nalik na paukove od stakla ili najmanje moguće staklene povračke jedva su se mogle čuti, kao da je Nortonova umesto običnog čaja popila čaj od pejotla.

Ali uistinu je popila običan čaj i osećala je opterećenje, kao da joj je neki glas na uvo neprestano šaputao užasnu molitvu čije reči su se sve više raspadale što se ona udaljavala od koledža dok joj je kiša vlažila sivu suknju i lepa, koščata kolena i ne mnogo više od toga, jer Liz Norton pre nego što je otrčala kroz park nije zaboravila da ponese kišobran.

Peletje, Morini, Espinosa i Nortonova prvi put su se videli na kongresu o savremenoj nemačkoj književnosti održanom u Bremenu 1994. Pre toga, Peletje i Morini su se upoznali tokom sesija o nemačkoj književnosti održanih u Lajpcigu 1989, dok je DDR bila u agoniji, da bi se kasnije ponovo videli na simpozijumu o nemačkoj književnosti održanom u Manhajmu u decembru iste godine (a koji je bio katastrofa: hoteli su bili loši, kao i hrana, a organizacija najgora moguća). Na susretu o modernoj nemačkoj književnosti, održanom u Cirihi 1990, Peletje i Morini su se upoznali s Espinosom. On je ponovo video Peletjea na skupu posvećenom sumiranju prilika u evropskim književnostima XX veka, održanom u Mastrihtu 1991. (Peletjevo predavanje bilo je naslovljeno „Hajne i Arčiboldi: kompatibilni putevi“, a Espinosino „Ernst Jinger i Beno fon Arčiboldi: različiti putevi“) i moglo bi se reći, gotovo bez rizika da se načini greška, da su od tog trenutka ne samo počeli da čitaju jedan drugog u specijalizovanim časopisima nego i da su postali prijatelji ili da je ono što se razvilo između njih ličilo na prijateljski odnos. Godine 1992. u Augzburgu, na skupu posvećenom nemačkoj književnosti, ponovo su učestvovali i Peletje, i Espinosa, i Morini. Sva trojica su imala predavanja o Arčiboldiju. Mesecima

se govorilo da sam Beno fon Arčiboldi misli da dođe na taj veliki skup na kojem će, osim stalnih germanista, učestvovati i šačica nemačkih prozih pisaca i pesnika, ali kada je došlo vreme da se pokaže šta je tu istina, dva dana pre skupa, organizatori su dobili telegram od Arčiboldijeve izdavačke kuće iz Hamburga u kojem se prenosi izvinjenje autora što ipak neće doći. Što se ostalog tiče, skup je bio katastrofa. Po Peletjeovom sudu, vredna pažnje bila je konferencija jednog starog berlinskog profesora o stvaralaštvu Arna Šmita (eto jednog nemačkog muškog imena koje se završava vokalom) i malo šta drugo. S tim mišljenjem se složio Espinosa i, u izvesnoj meri, Morini.

Izobilje slobodnog vremena iskoristili su za šetnje zanimljivim mestima u kojima je, po mišljenju Peletjea, Augzburg oskudevao, a i Espinosa se grad učinio kao oskudan, dok se Moriniju učinio tek donekle oskudan, ali ipak oskudan. Čas Espinosa, čas Peletje, gurali su invalidska kolica Italijana, čije zdravlje tom prilikom nije bilo baš sjajno, nego pre oskudno, zbog čega su njegova dva druga i kolege bili mišljenja da mu malo svežeg vazduha neće škoditi, naprotiv.

Na sledećem kongresu nemačke književnosti, održanom u Parizu u januaru 1992, učestvovali su samo Peletje i Espinosa. Pozvan je i Morini, čije je zdravlje tih dana bilo rđavije nego obično, pa mu je lekar zabranio, između ostalog, da putuje, makar relacija bila kratka. Kongres nije bio loš i iako su Peletje i Espinosa bili prezauzeti, našli su rupu u satnici za zajednički ručak u restorančiću u Ulici Galan, u blizini Sen Žilijen le Povra, gde su, osim o svojim poslovima i ukusima, za vreme deserta pričali o zdravlju melanholičnog Italijana, o njegovom lošem i krhkom zdravlju, jezivom zdravlju, koje ga ipak nije sprečilo da započne knjigu o Arčiboldiju, koja je, sudeći po Peletjevima rečima o onom što mu je Italijan rekao preko telefona, nije znao da li ozbiljno ili u šali, mogla da bude velika knjiga o Arčiboldiju, riba-vodič koja će dugo plivati pored velike crne ajkule, odnosno Nemčevog opusa.

Obojica, i Peletje i Espinosa, poštovali su Morinijeve eseje, ali Peletjeove reči (izgovorene kao u unutrašnjosti kakvog starog zamka, ili kao u unutrašnjosti jazbine iskopane ispod ruševina kakvog starog zamka) u mirnom restoranu u Ulici Galan zvučale su kao pretnja i doprinele stavljanju završne tačke na sedeljku koja je započela u formi ljubaznosti i želja što su se na kraju ispunile.

Ništa od toga nije pokvarilo odnos koji su Peletje i Espinosa održavali s Morinijem.

Njih trojica su se ponovo sreli na konferenciji o književnosti na nemačkom jeziku održanoj u Bolonji 1993. Sva trojica su učestvovala i u broju 46 berlinskog časopisa *Književne studije*, u tematskom bloku posvećenom Arčiboldijevom stvaralaštvu. Nije to bila njihova prva saradnja s tim berlinskim časopisom. U broju 44 pojavio se Espinosin tekst o ideji Boga u opusima Arčiboldija i Unamuna. U broju 38 Morini je objavio članak o stanju nastave o nemačkoj literaturi u Italiji. A u 37. broju Peletje je na svetlost dana izneo panoramu nemačkih pisaca XX veka koji su u Francuskoj i celoj Evropi smatrani najznačajnijim. Uzgred budi rečeno, dotični tekst je izazvao nekoliko negodovanja i jednu uvredu.

Međutim, za nas je značajan broj 46, budući da ne samo da je učinio očiglednim postojanje dveju antipodnih grupa arčiboldijanaca – Peletje, Morini i Espinosa protiv Švarca, Borhmajera i Pola – nego je u njemu objavljen i tekst Liz Norton, koji je Peletje smatrao najbriljantnijim mogućim, Espinosa dobro argumentovanim a Morini zanimljivim. Osim toga (iako to od autorke niko nije tražio), tekst je bio na liniji stavova Francuza, Španca i Italijana, koje je više puta citirala, pokazujući da odlično poznaje njihove radove i tematske blokove što su se pojavljivali u specijalizovanim časopisima i beznačajnim izdavačkim kućama.

Peletje je pomislio da joj napiše pismo, ali to na kraju nije uradio. Espinosa ga je pozvao telefonom i pitao zar ne bi bilo prikladno

stupiti s njom u kontakt. Pošto nisu mogli da odluče, dogovorili su se da za mišljenje pitaju Morinija. Morini je izbegao išta da kaže. Sve što su znali o Liz Norton bilo je da drži predavanja o nemačkoj književnosti na jednom univerzitetu u Londonu. I da, za razliku od njih, nije redovan profesor.

Kongres o nemačkoj književnosti održan u Bremenu bio je pun napetosti. Iako to nemački stručnjaci za Arčiboldija nisu očekivali, Peletje je uz pomoć Morinija i Espinose prešao u napad kao Napoleon u Jeni i odmah zatim su se poražene zastave Pola, Švarca i Borhmajera sakrile u bremenske kafeterije i taverne. Mlađi nemački profesori koji su prisustvovali kongresu bili su najpre zbunjeni da bi se, mada najrezervisanije moguće, stavili na stranu Peletjea i njegovih prijatelja. Publika, većinom studenti koji su iz Getingena doputovali vozom ili kombijima, takođe je podržala, ali bezrezervno, uspaljena i jezgrovita tumačenja Peletjea, poletno posvećenog dionizijskoj, radosnoj viziji tumačenja poslednjeg (ili pretposlednjeg) karnevala, što je osim njega zastupao i Espinosa. Kroz dva dana, Švarc i ljudi koji su mu pružili pobočnu podršku prešli su u protivnapad. Kao antipod Arčiboldijevoj figuri ponudili su figuru Hajnriha Bela. Pričali su o odgovornosti. Kao antipod Arčiboldijevoj figuri ponudili su figuru Uvea Džonsona. Pričali su o patnji. Kao antipod Arčiboldijevoj figuri ponudili su figuru Gintera Grasa. Pričali su o građanskom angažmanu. Čak je na kraju Borhmajer kao antipod Arčiboldijevoj figuri ponudio figuru Fridriha Direnmata i pričao o humoru, što se Moriniju učinilo krajnje besramnim. I tada se, kao po providenju, pojavila Liz Norton i uništila protivnapad kao Deso, kao Lan,* ta plavokosa amazonka koja je govorila nemački krajnje korektno, možda previše žureći, i koja je poentirala pominjući Grimelshauzena i Grifijusa i mnoge

* Napoleonovi generali Luj Deso i Žan Lan. (Prim. prev.)

druge, čak i Teofrasta Bombasta fon Hohenhajma, koga svi živi znaju pod imenom Paracelzus.

Iste te noći večerali su u uskoj, dugačkoj taverni u blizini reke, u mračnoj ulici na čijem je kraju bilo starih hanzeatskih zgrada, a neke su delovale kao kancelarije koje je napustila javna nacistička administracija, i u koju su se spustili stepenicama ovlaženim sitnom kišom.

Lokal nije mogao da bude užasniji, pomislila je Liz Norton, ali sedeljka je trajala dugo i bila prijatna a nimalo nadmeno držanje Peletjea, Morinija i Espinose doprinelo je da Nortonovoj sve bude po volji. Ona je, naravno, poznavala većinu njihovih radova, ali ju je iznenadilo (prijatno, dakako) to što su i oni poznavali neke njene. Razgovor se odvijao u četiri faze: najpre su se smejali načinu na koji se Nortonova obraćala Borhmajeru, a smejali su se i Borhmajerovom rastućem užasu pred njenim sve bespoštednijim napadima; onda su pričali o predstojećim kongresima, naročito o jednom vrlo neobičnom koji je trebalo da bude održan na Univerzitetu Minesote, gde će se navodno okupiti preko pet stotina profesora, prevodilaca i stručnjaka za nemačku književnost, i za koji je Morini imao zasnovane sumnje da je siguran lažnjak, potom su razgovarali o Benu fon Arčiboldiju i njegovom životu o kojem se tako malo znalo: svi su, od Peletjea do Morinija, inače najčutljivijeg ali te noći brbljivog, prepričavali anegdote i govorkanja, po ko zna koji put upoređujući retke proverene informacije i nagađali, kao ljudi koji se ponovo vraćaju omiljenom filmu, kakva je tajna okolnosti i života velikog pisca, da bi na kraju, dok su koračali vlažnim i sjajnim ulicama (to da, povremeno sjajnim, kao da je Bremen bio mašina koja je samo povremeno, i to nakratko i na način koji je već iskusila, ostajala bez struje) pričali o sebi.

Sve četvoro su bili samci i takva zajednička osobina im se učinila ohrabrujućim znakom. Sve četvoro su živeli sami, mada

je Liz Norton s vremena na vreme delila stan s pustolovnim bratom koji je radio za jednu nevladinu organizaciju i u Englesku se vraćao tek dva puta godišnje. Sve četvoro su se posvetili karijeri, iako su Peletje, Espinosa i Morini bili doktori nauka a prva dvojica, osim toga, i šefovi odseka, dok je Nortonova tek pripremala doktorat i nije se nadala da će postati šefica odseka germanistike na svom univerzitetu.

Te noći, pre nego što je zaspao, Peletje je već zaboravio na prepucavanja na kongresu i zamišljao sebe kako se ulicama blizu reke šeta kraj Liz Norton, dok Espinosa gura Morinijeva invalidska kolica i sve četvoro se smeju bremenskim životinjicama koje, popale harmonično iza njihovih leđa, stidljivo posmatraju njih četvoro i njihove senke na asfaltu.

Od toga dana i te noći ne bi prošla ni puna sedmica a da ne pozovu jedno drugo, sve četvoro, ne obraćajući pažnju na telefonski račun. Povremeno bi jedni druge zvali u najsitnije sate.

S vremena na vreme Liz Norton bi pozvala Espinosu da ga pita za Morinija, s kojim je razgovarala dan ranije i primetila da je malo depresivan. Tog istog dana Espinosa bi telefonirao Peletjeu da ga obavesti kako se, sudeći po mišljenju Nortonove, Morinijevo zdravlje pogoršava, na šta bi Peletje reagovao zovući odmah Morinija da bi ga neuvijeno pitao za zdravlje, sa njim se smeja (budući da o zdravlju Morini nikada nije pričao ozbiljno) i razmenio poneku beznačajnu pojedinost o poslu. Potom bi telefonirao Engleskinji, na primer u ponoć, nakon što bi zadovoljstvo da zove odložio umerenom i vrlo ukusnom večerom, da joj ustvrdi kako je Morini, u okviru postojećih prilika, dobro, normalno, stabilizovan, i da je ono što se Nortonovoj bilo učinilo kao depresija samo prirodno stanje Italijana, čoveka osetljivog na promene vremena (možda je u Torinu dan bio ružan, možda je te noći Morini sanjao bog te pita kakav košmar) i da zatvori ciklus koji bi sutradan ili preksutra

ponovo bio otvoren pozivom Morinija Espinosa bez većeg povoda sem da ga pozdravi, bio bi to jednostavno poziv radi ćaskanja koje bi se posle nekog vremena neizbežno iscrplo pominjanjem beznačajnih stvari, opaskama o klimi (kao da su Morini i sam Espinosa usvojili pojedina tipična svojstva britanskih dijaloga), preporukama za filmove koje treba videti, opuštenim komentarima novih knjiga, sve u svemu bio bi to uspavljajući ili, u boljem slučaju, telefonski razgovor preko volje, ali je Espinosa učestvovao s retkim entuzijazmom ili sa glumljenim poletom ili sa dragošću, u svakom slučaju sa civilizovanim interesovanjem, a Morini ga ljuštio kao da mu je od toga zavisio život. Posle dva dana ili nekoliko sati priča bi se na manje-više sličan način završila kada bi Espinosa pozvao Nortonovu, a onda ova Peletjea, koji bi uzvratio pozivom Moriniju, da bi kroz nekoliko dana ponovno započeli razgovor, obeleživši ga krajnje specijalističkim žigom, temama poput označavajućeg i označenog kod Arčiboldija, teksta, podteksta i parateksta, osvajanja govorne i telesne teritorijalnosti na završnim stranicama *Bicijusa*, što je imalo veze sa onim što su stvarno želeli da pričaju isto koliko i razgovor o filmu ili o problemima na odseku germanistike, ili o oblacima koji su promicali neprestano, od jutra do sutra, nehom njihovih gradova.

Ponovo su se sreli na simpozijumu evropske posleratne književnosti održanom u Avinjonu krajem 1994. godine. Nortonova i Morini došli su kao posmatrači, iako su im njihovi univerziteti pokrili putovanje, a Peletje i Espinosa su predstavili svoje kritičke radove o značaju Arčiboldijevog opusa. Francuzov rad bio je usredsređen na samoću, koja kao da je presudno uticala na sve Arčiboldijeve knjige, kako je bilo često u nemačkoj tradiciji, a drugačije nego u tradiciji izvesnih evropskih kultura. Špančev rad, jedan od onih koje je Espinosa bilo najprijetnije da piše, vrteo se oko misterije što je okruživala figuru Arčiboldija o kojem, koliko se videlo, niko pa

ni njegov izdavač nije znao ništa; poznati podaci iz njegovog života bili su minimalni (nemački pisac rođen u Prusiji 1920), njegovo prebivalište bilo je nepoznanica, iako je izvesnom prilikom njegov izdavač greškom priznao pred novinarem *Špigela* da mu je jedan Arčiboldijev, rukopis stigao sa Sicilije, nijedan njegov živ kolega nikad ga nije video, nije bilo nijedne njegove biografije iako mu je prodaja knjiga išla uzlaznom putanjom kako u Nemačkoj tako i u ostatku Evrope pa čak i u Sjedinjenim Američkim Državama, gde su na ceni iščezli pisci (iščezli i milioneri) ili legenda o iščezlim piscima, i gde su njegova dela počinjala da kruže široko, više ne samo odsecima germanistike po univerzitetima nego i po kampusima i izvan kampusa, u širokim američkim gradovima koji vole usmenu i vizuelnu književnost.

Uveče bi Peletje, Morini, Espinosa i Nortonova otišli na zajedničku večeru, ponekad u društvu jednog ili dva profesora koje su poznavali odranije i koji bi se obično rano povukli u hotelsku sobu ili bi ostali do kraja sedeljke, ali u diskretnom drugom planu, kao da su razumeli da se u četvorougaonu figuru koju su tvorili arčiboldijanci ne može prodreti i da je ona u taj noćni sat vrlo osetljiva te se može nasilno okrenuti protiv ma čijeg uplitanja. Na kraju svake noći, njih četvoro bi šetali ulicama Avinjona sa jednakom bezbrižnom srećom s kakvom su šetali mračnim i činovničkim ulicama Bremena, šarolikim ulicama koje je budućnost rezervisala za njih, Morinija je gurala Nortonova, sa Peletjeom s leve i Espinosom s desne strane, ili bi Peletje gurao Morinijeva invalidska kolica, sa Espinosom s leve strane, dok bi Nortonova, između njih, koračala unatrag smejući se punoćom svojih dvadeset šest godina, bio je to veličanstven smeh koji su oni brzo počeli da oponašaju iako bi svakako više voleli da se ne smeju, već da je samo gledaju, ili bi sve četvoro zastalo, nezavisno jedno od drugog, kraj niskog zida neke istorijske reke, naime reke što više nije bila divlja, i pričali o

svojoj nemačkoj opsesiji ne prekidajući jedno drugo, proveravajući inteligenciju sagovornika i uživajući u njoj, sa dugim intervalima tišine koju ni kiša nije mogla da zabuni.

Kada se Peletje krajem 1994. vratio iz Avinjona, kada je otključao vrata svog pariskog stana, spustio kofer na pod i zaključao vrata, kada se poslužio čašom viskija, razmakao zavese i video dobro poznati pejzaž, isečak Trga Bretojl i pozadinu u vidu zgrade *Uneska*, kada je svukao sako, ostavio čašu viskija u kuhinji i preslušao poruke s telefonske sekretarice, kada mu se prispavalo i kad je osetio težinu na kopcima, ali je, umesto da legne i zaspi, skinuo sve sa sebe i istuširao se, kada je umotan u beli kućni ogrtač koji mu je sezao gotovo do kolena uključio kompjuter, tek tada je shvatio kako mu nedostaje Liz Norton i da bi dao sve što ima za njeno društvo u tom trenutku, ne samo da razgovaraju nego da budu i u krevetu, zato da joj kaže kako je voli i da s njenih usta čuje kako mu je ljubav uzvraćena.

Nešto slično je, s dve sitne razlike u odnosu na Peletjea, iskusio Espinosa. Prva je bila to što mu nije bilo neophodno da stigne u svoj madridski stan kako bi osetio potrebu da bude sa Liz Norton. Već u avionu bilo mu je jasno da je ona ta savršena žena koju je uvek tražio i počeo je da pati. Druga sitna razlika bila je ta da je u idealnim slikama Engleskinje, koje su mu se supersonično ubrzavale u glavi dok je avion leteo sedamsto kilometara na sat u pravcu Madrida, bilo više scena seksa, ne mnogo, od onih koje je zamislio Peletje.

Za razliku od njih, Morini, koji je išao vozom od Avinjona do Torina, sate putovanja posvetio je čitanju kulturnog dodatka *Il Manifesta* i, na kraju, spavanju. Probudila su ga tek dvojica konduktera (koji su ga izneli zajedno sa invalidskim kolicima na peron) objasnivši mu da je voz stigao.

O onom što je prolazilo kroz glavu Liz Norton bolje je ne reći ništa.

* * *

Međutim, prijateljstvo između arčiboldijanaca održavalo se u predašnjem ruhu, koje ništa nije moglo da promeni budući da su sve četvoro bili potčinjeni opštoj sudbini, makar i po cenu suzbi-
janja ličnih želja.

Godine 1995. našli su se na razgovoru savremenoj nemačkoj književnosti održanom u Amsterdamu u okviru šireg razgovora vođenog u istom zdanju (doduše, u različitim slušaonicama), a koji je obuhvatao i motive iz francuske, engleske i italijanske književnosti.

Suvišno je napominjati da je najveći deo publike tako neobičnih dijaloga proticao salom u kojoj se diskutovalo o savremenoj engleskoj književnosti, susednom sali posvećenoj nemačkoj književnosti i odvojenom od nje zidom koji za razliku od prethodnih očigledno nije bio od kamena, već od krhke opeke presvučene slojem gipsa tako tankog da su se vrisci, urlici i pre svega aplauzi pobuđeni engleskom književnošću čuli u sali za nemačku književnost kao da su obe konferencije ili sesije bile jedna te ista ili kao da su se Englezi sprdali s Nemcima ili ih čak neprestano bojkotovali, a da i ne govorimo o publici, čije je masovno prisustvo na engleskom (ili englesko-indijskom) dijalogu bilo vidno superiorno u odnosu na redak i ozbiljan auditorijum koji je pratio nemački dijalog. Potonje se na kraju ispostavilo višestruko korisno, jer je dobro poznato da je razgovor koji vodi mali broj ljudi od kojih svi slušaju jedni druge i promišljaju a niko ne urliče obično produktivniji – a u najgorem slučaju opušteniji – od masovnog dijaloga koji rizikuje da se pretvori u miting ili, pošto je neophodno da opaske budu kratke, u niz slogana koji se brzo formulišu i jednako hitro nestaju.

Ali pre nego što dođemo do glavnog dela pitanja, odnosno razgovora, treba pojasniti nešto što nije ni ponajmanje uticalo na njegove rezultate. Organizatori, isti oni koji su zbog nedostatka novca ili vremena ostavili van kongresnog zdanja savremenu

špansku, ili na primer poljsku, ili švedsku književnost, u jednom od svojih poslednjih kaprica najveći deo sredstava uložili su da omoguće kraljevske uslove pozvanim engleskim piscima, a za preostali novac doveli su tri francuska pisca, po jednog italijanskog pesnika i pripovedača, i tri nemačka autora, od kojih su dvojica bili romansijeri iz Istočnog odnosno Zapadnog Berlina, delova grada koji su sada bili sjedinjeni. Oba ta pisca su imala izvestan skroman ugled (a u Amsterdam su doputovali vozom uopšte ne negodujući kada su bili smešteni u hotel sa samo tri zvezdice) dok je treći bio pomalo bleđ čovek o kojem niko nije znao ništa, pa čak ni Morini, inače prilično upućen u savremenu nemačku književnost, bila ona predmet sličnih dijaloga ili ne.

I kada je taj bleđi pisac, Bavarac, u svom izlaganju (ili dijalogu) počeo da se priseća doživljaja iz doba kada je bio novinar, urednik mnogih kulturnih rubrika, čovek koji je vodio razgovore s raznim stvaraocima što su preko volje davali intervju, a onda i da se priseća vremena kada se bavio promovisanjem kulture u pasivnijim opštinama ili sasvim zaboravljenim ali još uvek zainteresovanim za kulturu, odjednom je, a da to nije imalo nikakve veze s temom, pomenuo Arčiboldija (na šta su možda uticala izlaganja Espinose i Peletjea, koja su prethodila njegovom), koga je upoznao upravo kao promoter kulture u jednoj frizijskoj opštini, severno od Wilhelmshafena, naspram obala Severnog mora i Istočnofrizijskih ostrva, u mestu gde je bilo hladno, mnogo hladno, a vlažno i još više, slana vlaga ti je prodirala do kostiju i postojala su samo dva načina da provedeš zimu. Jedan je bio da piješ dok se ne razboliš od ciroze jetre, a drugi da provedeš zimu u opštinskoj dvorani za nastupe slušajući muziku (koju su uglavnom izvodili amaterski kamerni kvarteti) ili pričajući s piscima što su dolazili iz drugih krajeva Nemačke i bili plaćani više no skromno, smeštajem u sobi u jedinom gradskom motelu i ponekom markom kojom bi u svakom slučaju pokrili povratnu kartu vozovima toliko drugačijim od savremenih nemačkih vozova, ali u kojima su ljudi bili možda

pričljiviji, bolje vaspitani, zainteresovaniji za bližnjeg, te bi pisac, kad bi od honorara odbio troškove prevoza, napuštao takva mesta i vraćao se kući (kako su ponekad nazivane i hotelske sobe u Frankfurtu ili Kelnu) uštedevši ponešto i možda prodavši koju knjigu, posebno u slučaju onih prozaista i pesnika, pre svega pesnika, što bi po čitanju nekoliko stranica i pošto bi odgovorili na pitanja žitelja dotičnog mesta instalirali, kako bi se reklo, svoj štand, i tako izvukli još koju marku, što je u to vreme bila prilično cenjena aktivnost, jer ako bi se ljudima iz publike svidelo pišćevo čitanje, ako bi time uspeo da ih dirne, zabavi ili zamisli, tad bi pazarili neku njegovu knjigu, katkad kao uspomenu na to prijatno veče, da dok uličicama frizijske varoši ledeni vetar zviždi i brije, prvi ili po ko zna koji put pročitaju kakvu pesmu ili priču kod kuće, nekoliko sedmica nakon književne večeri, i to povremeno pod svetlošću uljane lampe jer struje nije bilo baš uvek, zna se da je rat bio okončan tek nedavno i da su društvene i novčane rane bile još otvorene, na kraju krajeva bilo je to čitanje književnosti slično većini trenutnih, s tim izuzetkom što su knjige izložene na štandu bile samizdat a danas slične štandove montiraju i opremaju izdavačke kuće. Jednog dana je u varoš u kojoj je Bavarac bio promoter kulture došao Beno fon Arčiboldi, pisac na nivou Gustava Helera ili Rajnera Kula ili Vilhelma Frajna (autora koje je Morini kasnije bezuspešno tražio u svojoj enciklopediji nemačkih pisaca), koji nije doneo knjige, već je pročitao dva poglavlja romana koji je upravo pisao, bio je to njegov drugi roman, dok je prvi, prisećao se Bavarac, bio objavio te godine u Hamburgu, ali iz njega nije čitao ništa, a taj prvenac je ipak postojao, rekao je Bavarac, jer je Arčiboldi, kao da predupredi sumnje u to, nosio primerak sa sobom, romančić od stotinak stranica, možda više, stotinu dvadeset, stotinu dvadeset pet, i on ga je držao u džepu jakne i, neobično, Bavarac se bolje sećao Arčiboldijeve jakne nego romana smeštenog u njen džep, jer su korice romančića bile prljave i izgužvane; ako su nekada bile jarkodrap ili žute boje pobledelog žita, ili pozlaćeno-nevidljive, u

međuvremenu su ostale bez boje i čak ikakve nijanse, na njima su postojali još jedino naslov knjige, ime autora i pečat izdavačke kuće, dok je jakna bila nezaboravna, jakna od crne kože, s visokom kragnom, u stanju da pruži delotvornu zaštitu od snega, i kiše, i zime, komotna, tako da čovek ispod nje može da obuče džemper ili dva džempera a da se oni ne primete, sa horizontalnim džepovima sa svake strane i niskom od četiri dugmeta. Ta dugmad nisu bila ni premala ni prekrupna, a ušivena su bila čvrsto, kao najlonom za pecanje. Sve u svemu, jakna je podsećala, a nije jasno zašto, na one koje su bili nosili neki agenti Gestapoa, mada su u to vreme crne kožne jakne bile u modi i svako ko je imao novca da kupi jednu takvu ili onaj ko bi nasledio neku takvu obukao bi je ne trošeći vreme na razmišljanje o tome na šta je podsećala jakna, a taj pisac koji je došao u frizijsku varoš bio je Beno fon Arčiboldi, mladi Beno fon Arčiboldi, tada dvadesetdevetogodišnjak ili tridesetogodišnjak, i lično Bavarac ga je dočekaao na železničkoj stanici i odveo u motel, pričali su o klimi, tako nepovoljnoj, a onda ga je vodio do Opštine, u čijim prostorijama Arčiboldi nije namestio nikakav štand i pročitao je dva poglavlja još nezavršenog romana, da bi posle svega zajedno večerali u varoškoj taverni, u društvu učiteljice i jedne starije udovice koja je više volela muziku i slikarstvo nego književnost ali joj, budući da u gradiću nije bilo mnogo muzičkih i likovnih događaja, nije bilo mrsko da prisustvuje književnim promocijama niti joj je to čak bilo neprijatno. Upravo ta gospođa je na neki način iznela teret razgovora na svojim plećima tokom večere (kobasice i krompir plus pivo; ni vreme, prisetio se Bavarac, ni fondovi Opštine nisu dozvoljavali veće izdatke), iako možda teret razgovora nije bio najtačniji izraz, bolje je reći žezlo, kormilo razgovora, a muškarci oko stola, sekretar gradonačelnika, zatim gospodin koji se bavio prodajom usoljene ribe, stari učitelj koji bi s vremena na vreme zaspao, pa čak i kad bi se latio viljuške, i jedan opštinski niži funkcioner, vrlo simpatičan mladić i veliki Bavarčev prijatelj koji se zvao Fric, slagali su se sa užasnom udovicom

ili se čuvali od toga da joj protivreče, jer je poznavala umetnost bolje od svih njih, čak i od Bavarca, a osim toga putovala je kroz Italiju i Francusku i čak je, na jednom od svojih putovanja, na nezaboravnom jedrenju, stigla do Buenos Ajresa, 1927. ili 1928. godine, u vreme kad je taj grad bio trgovački centar za prodaju mesa a brodovi-hladnjače izlazili iz luke natovareni mesom, bio je to spektakl dostojan posmatranja, sačinjen od stotina brodova koji su pristizali prazni da bi, nakrcani tonama mesa, odlazili u sve krajeve sveta, i kad bi se ona, gospođa, pojavila na palubi uveče, na primer pospana ili načeta morskom bolešću ili obolela, bilo bi joj dovoljno da se nasloni na ogradu i pusti oči da se naviknu kako bi prizor luke koji joj se ukazivao delovao da se naježiš i nestala bi sva njena pospanost ili načetost morskom bolešću ili obolelost, u njenom nervnom sistemu ostajalo je mesta još samo za bezuslovno prepuštanje tom prizoru: defileu imigranata koji su kao mravi unosili u brodska skladišta meso hiljada mrtvih krava, pomicanju ograda natovarenih mesom hiljada žrtvovane teladi, i rasplinutoj boji koja se prostirala na svaki ugao luke, od svitanja do sumraka i, čak, tokom noćne smene, bila je to boja presnog bifteka, ražnjića, fileta, ogromne i jedva roštiljane krmenadle, kakav užas, sva sreća da je ovo gospođa, koja tada nije bila udovica, doživela samo prve večeri, kasnije su se iskrcali i smestili u jedan od najskupljih hotela u Buenos Ajresu i otišli u operu a zatim i na jednu farmu na kojoj je njen muž, stručnjak za jahanje, pristao da se trka sa sinom vlasnika farme, koji je izgubio, a zatim i s pomoćnikom na farmi, čovekom od sinovljevog poverenja, gaučom, koji je takođe izgubio, a onda sa gaučovim sinom, sedamnaestogodišnjim malim gaučom mršavim kao trska, momčićem živahnih očiju, tako živahnih da kad ga je gospođa pogledala, mali gaučo je spustio glavu a onda ju je malo podigao i pogledao gospođu sa zlobom koja ju je uvredila, bože, kako primitivan slinavac, dok se njen muž smeja, ovako joj govoreći na nemačkom: Uspela si da ostaviš utisak na klinca. Ta šala se gospođi ni najmanje nije činila duhovita, a onda se mali

gaučo popeo na svog konja i dao se na jahanje, kako je dobar bio mali gaučo dok je njegov konj galopirao, s kakvom strašću ga je držao rukama, reklo bi se da se lepio za vrat svog konja, i znojio se i bičevao ga, ali na kraju je pobedio muž, koji nije tek tako bio kapetan konjičke regimente, i vlasnik farme i njegov sin su ustali sa sedišta i aplaudirali, umeli su da se ponašaju kad izgube, a tapšao je i ostatak zvanica, Namac je dobar jahač, izvanredan jahač, mada dok je mali gaučo stizao na cilj, to jest kraj verande farme, ni po čemu se ne bi reklo da je umeo da se ponaša dok gubi, baš naprotiv, videlo se da mu se to nimalo ne sviđa i da mu smeta, i pognuo je glavu, i dok su se muškarci, pričajući na francuskom, rasipali verandom u potrazi za čašom ledenog šampanjca, gospođa se približavala malom gauču, koji je ostao sam, stežući konja levom rukom – na kraju dvorišta se otac malog gauča udaljivao spram štale s konjem kojeg je bio jahao Namac – i govorila mu, na nekom nerazumljivom jeziku, da ne treba da bude tužan, da je odlično jahao, ali je njen muž takođe bio odličan a uz to i iskusniji od njega. Bile su to reči koje su malom gauču zvučale kao mesec, kao prolazak oblaka što sakrivaju mesec, kao najsporija moguća oluja, i tada je mali gaučo počeo da motri gospođu odozdo, razbojničkim pogledom, spreman da joj tutne nož negde oko pupka i da ga potom brzo diže sve do grudi režući je, dok se njegov pogled malog i neiskusnog mesara sjajio nekim neobičnim odbleskom, sudeći po onom što je upamtila gospođa, što je nije sprečilo da bespogovorno krene za malim gaučom kad ju je uzeo za ruku i poveo ka drugoj strani kuće, mestu na kojem se uzdizala ograda od ukrašenog gvožđa i mestu sa sadnicama cveća i drvećem kakvo gospođa nikad pre toga nije videla ili za koje je u tom trenutku pomislila da ga u životu nije videla, i čak je u parku videla i česmu u čijem je središtu, poduprtom običnom drvenom nožicom, plesao nasmejani heruvim-melez, napola Evropljanin i napola ljudožder izvajan iz jednog jedinog komada crnog mermera, figura koju su stalno prskala tri mlaza vode što su joj izvirala ispod nogu, a kojoj su se gospođa i mali gaučo divili dugo,

sve dok nije naišla daleka rođaka vlasnika farme (ili jedna od naložnica na koje je vlasnik farme zaboravio) koja joj je na odsečnom i ravnodušnom engleskom rekla da je muž već neko vreme traži, i tada je gospođa počela da napušta začarani park idući podruku sa dalekom rođakom, i mali gaučo ju je dozivao, ili je tako ona mislila, i kad se okrenula, on joj je dahćući uputio nekoliko reči, i gospođa ga je pomilovala po glavi i dok su joj se prsti gubili u njegovim nakostrešenim i gustim dlakama, pitala je rođaku šta joj je rekao, a ova kao da je na trenutak oklevala, ali joj je gospođa, koja nije podnosila laži ni poluistine, zahtevala neodložan i verodostojan prevod, i rođaka je rekla: Mali gaučo je rekao... mali gaučo je rekao... da je gazda... u dve poslednje trke namestio pobeđu vašem mužu, i onda je začutala i mali gaučo se udaljio drugim krajem parka vodeći svog konja za uzde, i gospođa se priključila zabavi, ali nije mogla da prestane da misli na ono što joj je u poslednjem trenutku priznao mali gaučo, ta božja dušica, i što je više razmišljala, njegove reči su joj delovale zamršenije, enigma je trajala do kraja zabave, a mučila ju je i dok se prevrtala po krevetu ne mogavši da zaspi, dok ju je sutradan, za vreme šetnje na konju i roštiljanja, ošamućivala, i pratila je na povratku u Buenos Ajres, kao i tokom dana koje je provela u hotelu i na prijemima u ambasadama Nemačke, Engleske i Ekvadora, i razrešila joj se tek kad je brod već danima plovio na povratku u Evropu, jednom u četiri ujutro, kada je gospođa izašla da se prošetala po brodskom krovu, ne znajući na kojoj je geografskoj širini i dužini trenutno, niti joj je to bilo važno, okružena sa 106.200.000 kvadratnih kilometara slane vode, i baš tada, dok je na palubi putnika prve klase palila cigaretu gledajući u to morsko prostranstvo koje nije videla ali ga je slušala, enigma joj se kao u čudu razrešila, i baš tu, u tom delu priče, gospođa, u to vreme bogata, moćna i inteligentna (makar na svoj način), frizijska gospođa je začutala, i pobožna tišina ili, u još gorem slučaju, muk pun praznoverja, zavladała je tom tužnom posleratnom nemačkom tavernom, gde je malo-pomalo svima bilo

sve neprijatnije pa su počeli da brzo nabadaju ostatke kobasice i krompira i prazne svoje krige s pivom, kao da su se uplašili da će gospođa svaki čas početi da zavija kao Erinija i da su smatrali razboritim da se pripreme za izlazak na ulicu, kada bi trebalo da se hladnoći suprotstave punim stomacima dok ne stignu kući.

I tada je gospođa progovorila. Rekla je:

– Može li ko da pogodi rešenje enigme?

Rekla je tako, ali se nije obraćala nikome u publici, niti je ikoga pogledala.

– Zna li ko rešenje enigme? Je li iko u stanju da shvati? Ima li možda čoveka u ovoj varoši koji bi mi, makar na uvo, rekao rešenje enigme?

Sve to je kazala posmatrajući svoj tanjir, u kojem su kobasica i porcija krompira bile gotovo netaknute.

I tada je Arčiboldi, koji je dok je gospođa pričala jeo spuštene glave, rekao, ne podižući glas, da je u pitanju čin gostoljubivosti, da su vlasnik farme i njegov sin smatrali da će prvu trku gospođin muž izgubiti, tako da su pripremili drugu i treću trku kao trik, kako bi bivši kapetan konjice mogao da pobeđi. Gospođa ga je pogledala u oči, nasmejala se i pitala ga zašto je njen muž onda pobeđio u prvoj trci.

– Zašto? Zašto? – rekla je gospođa.

– Zato što je u poslednjem trenutku sin vlasnika farme – rekao je Arčiboldi – koji je sigurno jahao bolje nego gospođin muž, iskusio ono što podrazumevamo pod milosrđem. Drugim rečima, pod uticajem zabave koju je organizovao sa ocem, izabrao je poraz. Sve je trebalo da ga porazi, pa čak i pobeđa, i na neki način svi, uključujući i ženu koja je išla u park da je traži, razumeli su da tako mora da bude, osim malog gauča.

– I to je sve? – pitala je gospođa.

– Ne za malog gauča. Mislim da bi vas, da ste proveli više vremena s njim, ubio, što bi na neki način takođe bio poraz, ali sigurno ne u pravcu koji su preferirali vlasnik farme i njegov sin.

Onda je gospođa ustala, zahvalila na književnoj večeri i otišla.
 – Za koji minut – rekao je Bavarac – otpratio sam Arčiboldija do njegovog motela. Sutra ujutro, kad sam ga potražio da bih ga odveo na voz, više nije bio tamo.

Bavarac je izvanredan, rekao je Espinosa. Želim ga za sebe, rekao je Peletje. Pokušajte da ga ne gnjavite, pokušajte da ne delujete previše zainteresovano, rekao je Morini. Tom čoveku treba pristupiti vrlo oprezno, rekla je Nortonova. Drugim rečima, treba mu pristupiti nežno.

Međutim, sve što je Bavarac imao da kaže već je rekao, i koliko god da su ga tetošili i čašćavali ručkom u najboljem restoranu u Amsterdamu, i hvalili ga, i pričali s njim o gostoljubivosti i porazu i sudbini promotera kulture izgubljenih u malim opštinama u unutrašnjosti, nije bilo načina da iz njega izvuku išta zanimljivo, iako su se sve četvoro trudili da snime svaku njegovu reč, kao da su našli svog Mojsija. Ta pojedinost nije promakla Bavarcu i odlučujuće je doprinela uvećanju njegove stidljivosti (osobine ne baš svojstvene jednom bivšem provincijskom promoteru kulture, kako su mislili Espinosa i Peletje, koji su Bavarca u suštini smatrali banditom), rezervisanosti i diskretnosti koje su se graničile s prividom kodeksa časti starog naciste koji zaudara kao vuk.

Petnaest dana kasnije Espinosa i Peletje su uzeli dva slobodna dana i otišli u Hamburg da posete Arčiboldijevog izdavača. Primio ih je direktor izdavačke kuće, mršav tip koji je zbog toga delovao visoko iako to u suštini nije bio. Prezivao se Šnel, što znači brz, mada je Šnel pre bio spor. Imao je ravnu, tamnokestenjastu kosu prožetu tek ponekom sedom na slepoočnicama, zbog čega je izgledao

mladalački. Kada je ustao da im pruži ruku, i Espinosa i Peletje su pomislili da je homoseksualac.

– Od svih ljudi, taj peder najviše liči na jegulju – rekao je Espinosa kasnije, dok su se šetali Hamburgom.

Peletje mu je zamerio na veoma homofobičnom izrazu, iako se u suštini slagao s njim. Šnel jeste imao nešto od jegulje, ribe koja nastanjuje tamnu i blatnjavu vodu.

Naravno da im nije rekao mnogo toga što već nisu znali. Šnel nikada nije video Arčiboldija; novac, svaki put sve veći, koji je poticao od prodaje njegovih knjiga i prevoda, uplaćivao mu je na račun u nekoj švajcarskoj banci. Jednom u dve godine primili bi njegova uputstva u pismima poslatim obično iz Italije, mada je u arhivi izdavačke kuće bilo i njegovih pisama sa grčkim, španskim i marokanskim poštanskim pečatom, pisama koja su, s druge strane, slata vlasnici izdavačke kuće gospođi Bubis, pa ih Šnel, jasno, nije čitao.

– Osim, naravno, gospođe Bubis, u izdavačkoj kući postoje samo dve osobe koje su lično upoznale Bena fon Arčiboldija – rekao im je Šnel. – To su šefica odseka za odnose sa štampom i glavna redaktorka. Kada sam ja počeo ovde da radim, Arčiboldi je već odavno bio nestao.

Peletje i Espinosa su tražili da razgovaraju sa obe pomenute žene. Kancelarija šefice odseka za odnose sa štampom bila je puna fotografija, ne nužno autora izdavačke kuće nego i bilja, a o nestalom piscu rekla im je samo da je bio dobra osoba.

– Visok, mnogo visok čovek – rekla im je. – Kada je hodao pored pokojnog gospodina Bubisa, izgledali su kao „ti“ ili „li“.

Espinosa i Peletje nisu razumeli šta bi to značilo i šefica odseka za odnose sa štampom napisala im je na papiriću slovo „l“ a zatim i „i“. Ili je pre bilo „le“. Tako.

I ponovo je, na istom papiriću, nacrtala sledeće:

Le

– Arčiboldi je „I“ a pokojni gospodin Bubis „e“.

Onda se šefica odseka za odnose sa štampom nasmejala i ćutke ih osmotrila, razbaškarena u svojoj udobnoj daktilografskoj stolici. Kasnije su razgovarali sa glavnom redaktorkom. Ona je bila manje-više vršnjakinja šefice odseka za odnose sa štampom, ali nije bila toliko govorljiva.

Rekla je da je pre mnogo godina stvarno upoznala Arčiboldija, ali da se više ne seća njegovog lica ni gestova, niti ijedne anegdote vredne prepričavanja. Nije se sećala kojom je prilikom poslednji put došao u izdavačku kuću. Preporučila im je da razgovaraju s gospođom Bubis a onda, ne rekavši ništa, prionula na čitanje prvog preloma neke knjige, na odgovore ostalim redaktorima, na telefoniranje ljudima koji su možda, pomislili su Espinosa i Peletje s poštovanjem, bili prevodioci. Pre nego što su otišli, neumorno su se vratili u Šnelovu kancelariju da mu prepričaju sadržaj budućih susreta i kolokvijuma posvećenih Arčiboldiju. Pažljivi i ljubazni Šnel im je poručio da mogu da računaju na njega za sve što im iskrсне.

Pošto nisu imali šta drugo da rade doli da čekaju na avione koji će ih vratiti u Pariz odnosno Madrid, Peletje i Espinosa su se posvetili šetanju Hamburgom. Neizostavno su se došetali u kvart kurvi i pip-šoua, usled čega ih je obuzela seta te su jedan drugom marljivo prepričavali priče o ljubavima i razočaranjima. Naravno da nisu pominjali imena ni datume, pa se moglo reći da su govorili u apstraktnim terminima, ali u svakom slučaju, bez obzira na naizgled hladno izlaganje ličnih nesreća, razgovor i šetnja su ih učinili samo još setnijima, toliko da se posle dva sata obojici činilo da se guše.

U hotel su se vratili taksijem i bez reči.

Tamo ih je čekalo iznenađenje. Na recepcijskom pultu bila je poruka upućena obojici koju je potpisao Šnel, obaveštenje da je

posle njihovog jutarnjeg razgovora odlučio da priča s gospođom Bubis koja je pak prihvatila da se vidi s njima. Sutradan ujutro Espinosa i Peletje su otišli u stan izdavačice, na treći sprat jedne stare zgrade u zoni Hamburga u kojoj je živeo imućan svet. Dok su je čekali, posmatrali su uramljene fotografije okačene na zid. Na drugom zidu su mogli da vide po jedno platno Sutina i Kandinskog, i više Grosovih, Kokoškinih i Ensorovih crteža. Ali Espinosa i Peletje delovali su mnogo zainteresovanije za fotografije na kojima su po pravilu bili neki koje su prezirali ili im se divili, ali su ih u svakom slučaju čitali: Tomas Man sa Bubisom, Hajnrih Man sa Bubisom, Klaus Man sa Bubisom, Alfred Deblin sa Bubisom, Herman Hese sa Bubisom, Valter Benjamin sa Bubisom, Ana Segers sa Bubisom, Štefan Cvajg sa Bubisom, Bertolt Breht sa Bubisom, Fojhtvanger sa Bubisom, Johanes Beher sa Bubisom, Arnold Cvajg sa Bubisom, Rikarda Huh sa Bubisom, Oskar Marija Graf sa Bubisom – svi tela i lica i nejasnog ali savršeno uramljenog dekora. Portretisani ljudi su posmatrali s nevinošću mrtvacu kojima više nije bilo važno da li su posmatrani, univerzitetski profesori su jedva zauzdavali ushićenje. Kad se pojavila gospođa Bubis, obojica su primakli glavu jednoj fotografiji na kojoj su pokušavali da odgonetnu da li je onaj pored Bubisa bio Falada.

To, u stvari, jeste Falada, rekla im je gospođa Bubis, odevena u belu bluzu i crnu suknju. Kad su se okrenuli, Peletje i Espinosa su videli postariju ženu, figure slične, kako će mnogo kasnije priznati Peletje, figuri Marlene Ditrih, ženu koja je uprkos vremešnosti sačuvala odlučnost, ženu koja se nije verala ivicama ambisa, već je u ambis padala sa znatiželjom i elegancijom. Ženu koja je u ambis padala *sedeći*.

– Moj suprug je upoznao sve nemačke pisce i nemački pisci su voleli i poštovali mog supruga, iako je, posle svega, nekoliko njih o njemu reklo užasne stvari od kojih su neke bile i netačne – rekla je gospođa Bubis sa osmehom.

Govorili su o Arčiboldiju i gospođa Bubis je od kućne pomoćnice tražila da donese kolače i čaj, mada je sama popila votku, što je začudilo Espinosu i Peletjea, ne zbog činjenice da gospođa pije tako rano, nego zato što i njih nije ponudila čašicom koju bi oni, doduše, odbili.

– Jedina osoba u izdavačkoj kući koja je odlično poznavala Arčiboldijev opus – rekla je gospođa Bubis – bio je gospodin Bubis, koji je objavio sve njegove knjige.

Međutim, ona je pitala sebe (a uzgred i njih) do koje mere čovek može upoznati tuđe delo.

– Ja se, na primer, oduševljam Grosovim opusom – rekla je i pokazala prstom na Grosove crteže okačene na zid – ali da li zaista poznajem njegov opus? Njegove priče me zasmeyavaju, na momente pomislim da ih je Gros nacrtao da bi mene zasmeyao, smeh se ponekad pretvara u grohot, a grohot u napad razdražanosti, ali jednom sam upoznala likovnog kritičara kome se Gros, naravno, sviđao, ali bi se vrlo deprimirao kad bi video kakvu retrospektivu njegovog stvaralaštva a zbog profesionalnih motiva morao je da proučava neko njegovo platno ili crtež. I takve depresije ili razdoblja tuge obično bi mu potrajali nedeljama. Taj likovni kritičar bio je moj prijatelj iako nikada nismo ni dotakli temu Grosa. Jednom sam mu ipak rekla šta mi se dešava. Na početku nije mogao da veruje. Potom je počeo da vrti glavom levo-desno. Onda me je osmotrio od glave do pete kao da me ne poznaje. Pomislila sam da je poludeo. Zauvek je prestao da se druži sa mnom. Nedavno sam čula da i dan-danas kaže da ja nemam pojma o Grosu i da je moj estetski ukus sličan kraljini. Dobro, što se mene tiče, nek priča šta god mu je volja. Ja se Grosu smejem, njega Gros deprimira, ali ko od nas dvoje stvarno poznaje Grosa?

– Pretpostavimo – rekla je gospođa Bubis – da se u ovom trenutku začuje zvonce ulaznih vrata i da se pojavi moj stari prijatelj likovni kritičar. Sedne on ovde, na sofu, kraj mene, i neko od

vas dvojice izvadi crtež bez potpisa i ubedi nas da je Grosov i da želi da ga proda. Ja bacim pogled na crtež i osmehnem se a onda izvadim ček i kupim ga. Likovni kritičar pogleda crtež koji ga *ne* deprimira i pokuša da me ubedi da preispitam svoju odluku. Za njega to nije Grosov crtež. Za mene to jeste Grosov crtež. Ko je od nas dvoje u pravu?

– Ili da postavimo priču sasvim drugačije. Recimo, vi – rekla je gospođa Bubis okrenuvši se prema Espinosi – izvadite crtež bez potpisa i kažete da je Grosov i pokušate da ga prodate. Ja se ne smejem, posmatram ga hladno, proučavam liniju, puls, satiru, ali ništa na crtežu ne budi mi razdražanost. Likovni kritičar ga pažljivo posmatra i, prirodno, deprimira se i odmah zatim se ponudi kao kupac, napravi ponudu koja je veća od njegove ušteđevine i, ako je usvojena, uzrokovaće mu duga melanholična poslepodneva. Pokušavam da ga razuverim. Kažem mu da mi se crtež čini sumnjiv jer me ne zasmeyava. Kritičar mi odgovori da je već bilo krajnje vreme da vidim Grosov opus očima zrele osobe i čestita mi. Ko je od nas dvoje u pravu?

Onda su se vratili na Arčiboldiju i gospođa Bubis im je pokazala veoma neobičan prikaz koji se pojavio u nekim berlinskim novinama nakon što je objavljen *Lidike*, prvi Arčiboldijev roman. Prikaz koji je potpisao izvesni Šlajermaher pokušava da kroz malo reči dočara osobu romanopisca.

Inteligencija: osrednja.

Karakter: epileptičan.

Obrazovanje: haotično.

Sposobnost pričanja priče: haotična.

Ritam: haotičan.

Nemački jezik: haotičan.

Ako je lako razumeti osrednju inteligenciju i haotično obrazovanje, šta, međutim, znači epileptičan karakter? Da je Arčiboldi bolovao od epilepsije, da mu nije bilo dobro u glavi, da je trpeo napade misteriozne prirode ili da je bio kompulzivni čitalac Dostojevskog? U zabelešci nije bilo opisa piščevog fizičkog izgleda.

– Nismo uspeli da saznamo ko je taj Šlajermaher – rekla je gospođa Bubis. – Moj pokojni suprug se ponekad čak šalio govoreći da je prikaz napisao sam Arčiboldi. Ali znao je, kao i ja, da uopšte nije bilo tako.

Oko podneva, kad je već bilo umesno otići, Peletje i Espinosa su se odvažili na to da joj postave jedino pitanje koje su smatrali značajnim: da li bi im ona mogla pomoći da stupe u kontakt s Arčiboldijem? Gospođi Bubis su zasijale oči. Kao da je prisustvovala požaru, kasnije je Peletje rekao Liz Norton, ali ne požaru u njegovoj kritičnoj tački, nego onom koji je, posle meseci u kojima je goreo, pred gašenjem. Odrečan odgovor bio je ilustrovan laganim odmahivanjem glave zbog kojeg su Peletje i Espinosa odjednom shvatili jalovost sopstvene molbe.

Ostali su još koji trenutak. Iz nekog dela kuće prigušeno se čula klavirska deonica neke popularne italijanske pesme. Espinosa je pitao domaćicu da li ga je poznavala; da li je, za života njenog muža, neki put videla Arčiboldija. Gospođa Bubis je odgovorila da jeste a zatim je pevušenjem propratila završni refren pesme. Obojici prijatelja se učinilo da je njen italijanski odličan.

– Kakav je Arčiboldi? – pitao je Espinosa.

– Mnogo visok – rekla je gospođa Bubis – vrlo visok, čovek zaista uzdignutog stasa. Da je rođen u ovo vreme, verovatno bi igrao košarku.

Doduše, po načinu na koji je to rekla, isto bi bilo da je Arčiboldi bio patuljak. U taksiju koji ih je vozio do hotela, dvojica prijatelja su mislila na Grosa i na kristalno jasni i okrutni smeh gospođe Bubis i na utisak koji je na njih ostavila ta kuća puna fotografija na kojima je ipak nedostajao snimak jedinog pisca koji ih je zanimao.

I koliko god da su se obojica opirali da to priznaju, smatrali su (ili slutili) da je važniji odsev koji su nazreli u kvartu kurvi nego otkriće, kakvo god bilo, do kojeg su došli u kući gospođe Bubis.

Rečeno jednostavno i brutalno, dok su Peletje i Espinosa šetali Sankt Paulijem, uvideli su da potraga za Arčiboldijem nikada ne bi mogla da im ispuni život. Mogli su da ga čitaju i proučavaju, mogli su da ga, mrvu po mrvu, krune, ali niti je mogao da ih nasmrt zasmeje, niti da ih deprimira, delom zato što je Arčiboldi uvek bio daleko, a delom stoga jer je njegov opus, što bi se neko više upućivao u njega, proždirao one koji bi pokušali da ga koriste. Jednom rečju: Peletje i Espinosa su u Sankt Pauliju, pa i u kući gospođe Bubis ukrašenoj fotografijama pokojnog gospodina Bubisa i njegovih pisaca, uvideli da žele da vode ljubav a ne rat.

Posle podne, ne dozvolivši sebi veću ispovednost od striktno neophodne, naime veću od opštih, da kažemo apstraktnih ispovedi, podelili su još jedan taksi koji ih je odveo do aerodroma i dok su čekali na svoje avione, razgovarali su o ljubavi, o potrebi za ljubavlju. Prvo je otišao Peletje. Kad je Espinosa ostao sam, počeo je da razmišlja o Liz Norton i na realne mogućnosti da se i ona zaljubi u njega. Zamislio je nju a potom i sebe, skupa, kako dele stan u Madridu, odlaze u supermarket, oboje rade na odseku germanistike, zamislio je svoju i njenu radnu sobu, razdvojene zidom, i zajedničke madridske noći, gde jedu s prijateljima u dobrim restoranima pa se vraćaju kući, ogromno kupatilo, ogroman krevet.

Ali Peletje ga je preduhitrio. Tri dana posle susreta sa Arčiboldijevom izdavačicom, bez najave je iskršao u Londonu. Nakon što je prepričao novosti Liz Norton, pozvao ju je na večeru u jedan